

İNGİLİZ DÖNEMİNDE KIBRIS'TA YETERSİZ KENT, ÇEVRE VE SAĞLIK POLİTİKALARI¹

Doç. Dr. Nazım Beratlı²

Özet

Bu makale, Kıbrıs'ta İngiliz Sömürge döneminde uygulanan kent, çevre ve sağlık politikaları tartışılmıştır. Kaynak olarak adadaki İngiliz yöneticilerin yayınladıkları resmi ve gayri resmi eserlerin kullanıldığı çalışmada, adı geçen dönemde, adaya yapılan yatırımların beklenenin çok altında olduğu saptanmıştır. İngiliz Döneminde, ülke şartlarını iyileştirmeye yarayan bütün yatırımlar, İngiliz şirketlerinden alınan kredilerle, İngiliz inşaat şirketlerine yaptırılmış ve krediler de Kıbrıs halkının ödediği ekstra vergilerle karşılanmıştır. İngiliz Hükümetleri, uzun yıllar boyunca İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılan 1878 Kıbrıs Konvansiyonu gereğince adadaki de facto yönetimin yılda 92.800 pound tutarında yıllık bir vergiyi Bâb- Âli'ye ödemekle yükümlü olduğunu belirtmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin adanın vergi gelirlerinin %30'una el koyması dolayısıyla, adaya yatırım yapacak kaynak kalmadığını ileri sürerek, kendilerini savunmuşlardır. Oysa bilinmektedir ki söz konusu haraç, Kıbrıs'tan toplanmıştır ama İstanbul'a tek bir penny bile ödenmemiştir. Yıllık Haraç Vergisi, İngiltere ve Fransa'nın kefil oldukları, 1855 Osmanlı Borcu'nun taksitleri olarak, Londra maliyesinin kullanımına verilmiştir. Kıbrıs Adası, İngiliz sömürge dönemini büyük bir ihmalin pençesinde geri kalmış bir Akdeniz adası olarak geçirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haraç, Vergi, Kentsel politikalar, yatırımlar, çevre...

Giriş

Bilindiği gibi Britanya'nın Kıbrıs ile ilgisi, adanın yönetimini ele geçirdiği 1878'den çok öncesine dayanır. Asıl hedef, Akdeniz'deki suyunun kontrol altında tutulması, Hindistan'a ulaşımının önünde herhangi bir yabancı gücün etkin olmasının engellenmesidir.

Ancak bu pek de gizli olmayan amaç, o çağda İngiliz yöneticilerin ağzında pek dile getirilmemiştir. "Akdeniz'in incisi" olarak tanımladıkları adanın daha müreffeh, bir hale gelmesi için adaya uygarlığın nimetlerini getirecekleri iddiası gibi "yüce amaçlar" ileri

¹ 18-19 Eylül 2017 tarihinde Gazi Mağusa'da düzenlenen Urban Politics Konferansı'na sunulmuş bildirden yararlanılarak yazılmıştır.

² Nazım Beratlı(nazim.beratli@kisbu.edu.tr)

sürülmüşlerdir. Oysa kendi yöneticilerinin kalemlerinden, sömürge döneminin hiç de ileri sürdükleri gibi amaçlarla uğraşılan bir dönem olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, kaynak olarak ele alınan dört İngiliz yöneticinin Kıbrıs hakkında yazdıklarından, sömürge yönetiminin kent, çevre ve sağlık politikalarının adadaki yetersizliği ve bunun nedenleri ele alınmıştır. Konu edilen yazarlardan en önemlisi, Sir Ronald Storrs, Kıbrıs Valiliği de yapmış çok önemli bir İngiliz diplomattır. Harry Lukach, İngiliz Yüksek Komiserinin Özel Sekreteri (Private Secretary to the High Commissioner of Cyprus), Kavanin Meclisi'nde atanmış milletvekilliği, Commissioner of Famagusta (Mağusa Kaymakamlığı) görevlerinden sonra Malaya Valiliği de yapmış asalet unvanı verildikten aldığı Sir Harry Luke ismiyle "Kıbrıs Tarihi" kitabını kaleme almıştır. Albay O. A. Green 20. yüzyıl başlarında Mısır'daki İngiliz ordusunun İstihkâm birlikleri komutanı idi. Görevle geldiği Kıbrıs hakkındaki izlenimlerini "Cyprus Under British Rule" isimli 1918 yılında yayınlanmış kitapta yayımlamıştır. Bu kitap 2013 yılında Türkçe'ye de çevrilmiştir. C. W. J. Orr ise sonradan asalet unvanları almış bir askerdir. 1896 yılında adada görevli olarak bulunduğu dönemde aldığı Kıbrıs hakkındaki notları, 20.yy başlarında güncellenmiş ve 1914 yılında "Cyprus: A Short Account of Its History and Present State" başlığı ile yayımlamıştır. Bu eser de, 2015 yılında Türkçe'ye kazandırılmıştır. Sir George Hill'in "Kıbrıs Tarihi" kitabı alanında temel bir başvuru kitabıdır. Yazarın 1952 yılında yayınladığı eserin 4. Cildi, 2016 yılında Türkçe yayınlanmıştır. Çalışmamızda, meraklısının ulaşması kolay olduğu için, sözünü ettiğimiz eserlerin Türkçe tercümeleri kullanılmıştır.

1. İngiliz Yönetimi Kıbrıs'a Geldiğinde Genel Durum

1878 Temmuz ayı başlarında, İngiliz donanmasına bağlı birlikler adaya çıkarlar. Sultan'ın adaya gönderdiği fermana uygun olarak, Kıbrıs'taki Türkler, buna karşı direnmez. Rumlar ise memnuniyetle karşılarlar. 20 Temmuz 1878 günü adaya çıkarak Yüksek Komiser olarak yönetimi devralan Sir Garnet Wolseley, Londra'ya gönderdiği ilk raporda "Türkler'in burada uyguladıkları sistemi görünce, ben de dahil, çoğumuzun onlar hakkındaki görüşleri değişti" demektedir (akt. Gazioğlu 1996: 43). Maiyetinde bulunan Dixon ise kendi sistemleri ile Osmanlı sistemini karşılaştırırken şöyle demektedir;

"İsviçre ve ABD dışında başka dünyanın neresinde, yönetim organları Osmanlı yönetimindeki Kıbrıs'ta olduğu kadar cumhuriyetçidir? ...Türk yönetim organlarıyla bizim kurduğumuz yeni meclis kıyaslandığında, bunun İngiliz kökenli olmaktan ziyade Moskova'dan kaynaklandığı sanılır."

Türk döneminde ada yönetiminde çoğunluğu Kıbrıslıların oluşturduklarını, oysa kendi düzenlemelerinde, Kıbrıslıların serf konumuna düşürüldüğünü ileri sürer (akt. Gazioğlu 1996: 43).

Osmanlı döneminde uzun yıllar Kıbrıs'ta yaşayan ve birkaç defa Konsolos olarak görevlendirilen R. Hamilton Lang da "Cyprus: It's History" isimli kitabında "Osmanlı vilayetleri içinde en iyi yönetilen Kıbrıs vilayeti idi" diye bir tespit yapar (Orr, 2013: 47). Uzun yıllar sonra adada valilik yapan Sir Ronald Storrs'un da, Osmanlılar için, "herhangi bir Hristiyan idaresinden daha toleranslı bir idareydi ama yine de bir kâfir idaresiydi" (Storrs, 1993: 39) demesi önemlidir. Sömürge yönetiminin, pek çok yönetsel konuda Osmanlı düzenini koruması, bu tespitlerin samimiyetinin kanıtıdır.

Anayasal ve yönetsel olarak sözü edilen bu güzel koşullar, ne yazık ki vergi, finans ve bayındırlık söz konusu olduğunda, yeteri kadar iyi değildi. Osmanlı döneminde Kıbrıs'tan toplanan vergi adaya değil, imparatorluğun genel ihtiyaçlarına harcanmak zorunda olduğundan, ülkeye yeterli yatırım yapılabilmiş değildi. Örneğin işgalin ilk yılında İngiliz yetkililerin de tanık olduğu, Kıbrıs'tan sağlanan vergi geliri, 139.580 pound iken, adaya yapılan masraf, sadece 48.380 pound tutarındaydı (Lukach ve Jardın, 2007: 152).

Bu durum sonucunda, ada İngiliz yönetimine geçtiğinde, halkın kendi emeğiyle köyler arasında açtığı katır ve deve yolları hariç, Kıbrıs'ta genel ulaşım açık, bir tek karayolu Lefkoşa- Lârnaka yoludur. O da tabii ki toprak ve bakımsızdı. Mağusa ve Girne limanlarının dibi toprakla dolmuş, Lârnaka, Limasol ve Baf limanları ise mendirekten yoksun, gemilerin açıkta demirlediği sığınma yerlerinden ibaretiler. "Mağusa, Lârnaka ve Limasol'un liman denilebilecek yerler oldukları söylenemez. Büyük gemiler liman ağızlarına demirler. Fırtınalı zamanlarda, günlerce kara ile bağlantı kesilir" (Green, 2015: 157). Temel üretim faaliyeti, tarımdan ibaretti. Ticareti daha çok yabancılar yapmaktaydı (Storrs, 1993: 69-73). Adada düzenli bir posta servisi yoktu.

"1878 Konvansiyonu'na kadar Kıbrıs halkı, Osmanlı devletinin, giderleri karşılamak üzere dayattığı vergileri ödemekle yükümlüydü ve bunu yapmıştı" diyen İngiliz yönetimi de bu vergileri ortadan kaldırmamış, tam tersine, adanın ele geçirilmesi sonrasında Osmanlı Devleti'ne yapılan ödemeleri karşılamak üzere yıllık bir Tribute (Haraç) tahsil edilmesini kabul etmiştir (Lukach ve Jardine, 2007: 153). Uzun yıllar boyunca adaya Osmanlı döneminden çok daha ağır bir ihmal politikası uygulanmıştır. Bu durumu eleştiren ya da karşı çıkan Kıbrıslılara, İngiliz yönetiminin gösterdiği gerekçe, her zaman için adı geçen Haraç Vergisi (Tribute) olmuştur. Sürekli olarak Bâb-ı Âli (ve sonra da Ankara) suçlanmıştır. Osmanlı sisteminin

“cumhuriyetçiliği” ve “insafını” öven Britanya yöneticileri, kendi dönemlerinde söylemden öte aynı başarıyı gösterememişlerdir.

2. İngiliz Döneminin İlk Yılları ve Haraç (Tribute)

İngiltere'nin Mısır'daki birliklerinin istihkâm komutanı olan Albay O. A. Green, 1914 yılında yayınladığı 1896'da Kıbrıs'a yaptığı ziyaret esnasında alınmış notlarına, “İngiliz işgalinden çok şey beklenen, ancak hak ettiği Akdeniz'in İncisi olması için çok az şey yapılmış olan bu en büyüleyici adaya ilgili izlenimlerimi sunacağım... Aslında ada bizim işgalimizden beri açlık çekmektedir... Önceki geri durumundan ağır ağır kurtarmakla birlikte mevcut durum İngiliz Hükümeti açısından hiç de itibar sağlayıcı değildir” diye başlamaktadır (Green 2015: 16). Albay Green, söz konusu eserinde, bu durumun sebebi olarak, adanın 200 bin poundluk yıllık gelirine karşılık, Osmanlı İmparatorluğu ile yapılmış olan Konvansiyon uyarınca, (bkz. Ek Anlaşma Madde 3) her yıl İstanbul'a 93 bin pound “vergi” ödenmekte olduğunu gösterir³ (Green, 2015: 50). Böylece, kaynakları Osmanlı'nın sömürdüğü, adaya yatırım yapacak kaynak kalmadığı ileri sürülmektedir.

Aynı tarihlerde Kıbrıs'ta İngiliz Yüksek Komiserinin Özel Sekreteri olarak görev yapmakta olan Lukach'ın da yazarlarından biri olduğu yarı-resmi “Cyprus Hand Book” isimli eserde, bazı resmi tutanaklar da yayınlanmıştır. Bu bilgiye bakarsak, 1879 ile 1912 yılları arasında adanın ödediği toplam vergi, 6.960.238 sterlidir. Kıbrıs'a yapılan toplam masraf ise 4.791.141 pound olarak gösterilmektedir. Söz konusu tabloların altında, “Türkiye'ye ödenecek haraç ve haraç için yapılan bağışlar hariç” diye bir de özel dipnot yer almaktadır. Aynı kaynaktan verilen son üç yılın (1910-1913) gelir-gider tablosunda da aynı özenle “haraç buna dahil değildir” notu göze çarpmaktadır (Lukach ve Jardin, 2007: 152).

Bu bilgiler, bize İngiliz dönemin başında, Türkiye'ye ödendiği iddia edilen haraç çıkınca, aslında Kıbrıs'a yatırım yapacak bir kaynak kalmadığını göstermektedir. Nitekim İngiliz parlamentosu aldığı bir kararla, elinden 92.800 pound haraç vergisi alınan Kıbrıs'a yıllık 50 bin pound yardım yapmaya karar vermiştir (Hill.2016: 398).

Bu koşullarda adayı yönetme olanağı olmadığı için, daha 1892'de adadaki Kavanin Meclisi'nin Rum ve Türk üyeleri, oybirliği ile Yüksek Komiser Sir Robert Biddulph'a başvurarak, haraç vergisi ödenmesinin kaldırılmasını istemişlerdir (Orr, 2015: 58). Yüksek Komiser Sir Robert Biddulph, Londra'ya gönderdiği 7 Haziran 1880 tarihli raporlarda “Bu ezici yükün Kıbrıs'ın sırtından alınmadığı sürece, adanın ilerlemesinin mümkün olmadığını”

³ Gerçekte rakam 92.800 İngiliz pounddur.

yazmaktaydı (Parliamentary Paper CD3996'dan aktaran Orr, 2015: 58). Yüksek Komiser, raporuna Kıbrıs'ın gelirlerinin aslında adada beklenen reformları yapacak kadroyu finanse etmeye ve reformların hayata geçirilmesine yeterli olduğunu da eklemektedir. Orr, bu olayı not ederken, "Aslında ırksal nedenlerle bağlı oldukları padişaha bu meblâğın ödenmesine karşı olmayan Türklerin de bu belânın Kıbrıs halkının sırtından alınması için ayağa kalkmış olması, dikkat çekmelidir" demektedir (Orr, 2015: 58).

1907 yılında adayı ziyaret eden Sömürgeler Bakan Yardımcısı Sir Winston Churchill'e Kavanin Meclisi'nin seçilmiş Rum üyeleri tarafından haraç ile ilgili itiraz iletilmiştir. Churchill verdiği cevapta, konunun İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki 1878 Kıbrıs Konvansiyonu'nun bir maddesini teşkil ettiği ve kaldırılması için ancak iki imparatorluğun, adı geçen Konvansiyonu karşılıklı olarak feshetmeleri gerektiği cevabını vermiştir. Churchill'in ziyaretinde, Meclis'in Türk üyelerinin Haraç'ı Osmanlı egemenliğinin bir işareti olarak yorumlayıp, itiraz etmemeleri dikkat çekicidir (Orr, 2015: 62).

Uzun yıllar devam eden bu tartışmanın sonunda, 31 Ağustos 1927 günü Vali Sir Ronald Storrs, İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'nın Kıbrıs'a yapılan 50 bin pound tutarındaki hazine yardımını 92.800 pounda çıkarılmasına karar verdiğini açıklar (Hill, 2016: 406). Buna göre haracın ödenmesine devam edilecek ama İngiliz hükümeti eşit tutarda bir yardım yapacaktır. Kıbrıslıların imparatorluğa karşı tek vergi sorumluluğu, 10 bin pound savunma fonu katkısı olacaktır. İlk başta bundan büyük bir memnuniyet duyan Kavanin Meclisi'nin Rum üyeleri, ayrılan kaynağın adanın gelişmesine değil, yeni kurulan devlet daireleri ve göreve başlayan memur kadrolarına harcanmakta olduğunu ileri sürmeye başlamışlardır (Hill, 2016: 407).

Haraç konusunda, Londra'nın açık bir politika izlediğini söylemek mümkün değildir. Çünkü her ne kadar da haraç, 1878 Konvansiyonu'nda yer almış ve yıllık 92.800 pound tutarındaki miktar iki imparatorluk arasında bir anlaşma ile ortaya çıkmış olsa da yıllık olarak düzenli toplanan bu vergiden, İstanbul'a bir penny bile aktarılmış değildir. Aktarılması da hiç düşünülmemiştir (Orr, 2015: 48) Söz konusu vergi her yıl düzenli olarak toplanmış ama Bâb-ı Âli'ye değil, bambaşka bir yere ödenmiştir.

"Kıbrıs'tan toplanan Haraç Vergisi, 1855 yılında İngiltere ve Fransa'nın kefil olması ile alınan Osmanlı Borcunu ödemeye kullanılmaktadır. Buna göre %3.5 faizle o zaman miktarı 3.815.200 pounda yükselen borcun yıllık geri ödemesi, faizle birlikte 81.752 pound olup, artan para da devlet tahvillerine yatırılmakta (Lukach ve Jardin, 2007: 154), doğrudan İngiliz hazinesine gitmekteydi (Hill, 2016: 408)".

Kaldı ki daha 1879'da İngiliz Yönetimi, Haraç (Tribute) ismini uygunsuz bularak, bu verginin adını, "Türk Borcundan Düşen Pay" (Share of The Turkish Debt Charge) olarak

değiştirmişti” (Hill, 2016: 396). Osmanlı yönetimi sona eriyor ama Osmanlı borcunu ödemeye devam ediliyordu. Eski Osmanlı ülkeleri arasında, Türkiye'nin kendinden başka, bunun bir örneği bilinmemektedir. Dolayısıyla, İngiliz döneminde adanın gelişmemesinin sorumlusu olarak gösterilen haraç, iddia edildiği gibi, İstanbul'a değil, doğrudan İngiltere'ye ödenmiştir.

Bu politikanın nedenini, Storrs izah etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar, adadaki İngiliz yönetimi, geçicidir. Kendisinin olmayan bir toprağa yatırım yapmak, İngiliz vergi mükelleflerinin cüzdanlarına doğrudan bir saldırı olarak yorumlanmaktadır. 1925'te adanın bir Kraliyet Kolonisi olarak ilan edilmesinden sonra ise Kıbrıslı Rumların sürekli ENOSİS talepleri, adanın ne zaman elden çıkacağına dair bir kararsızlık oluşturur. Storrs'a göre, “Başka bir ülkeye devredilecek olan bir adaya neden yatırım yapalım?” düşüncesi etkiliydi (akt. Hill 2016: 410).

Sonuçta bizzat Storrs, iki dünya savaşı arasındaki yıllarda, Kıbrıs'ın durumunu "Kıbrıs bir tarım ülkesi olup, nüfusun dörtte üçü tarımla uğraşır. Bunların çoğu, okuma-yazma bilmez ve yüzde yetmiş tüccar ve faizcilere karşı ağır borç altındadır" şeklinde anlatmaktaydı (Storrs, 1993: 69). Aynı kaynaktan öğrendiğimize göre 1930'ların başlarında, adadaki asfalt yol, sadece 20 mil'den ibaretti. Herhangi bir radyo ve telsiz istasyonu bulunmayıp, telefon sadece resmi daireler arasında kullanılıyor ve o da mesai saatleri dışında ve hafta sonları çalışmıyordu. Posta, adaya beş günde bir uğruyor, Mağusa limanı zemini toprakla dolmuş olduğu için, gemilerin yaklaşmasına olanak vermiyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın bitişinden, 1930'a kadar, adaya tek bir uçak bile, inmemiştir. Adada bulunan üç-beş kapitalist, paralarını sadece faize vermektedirler. Lefkoşa ve Mağusa'da birer tane olmak üzere, adada turistlerin kalabileceği, sadece iki otel bulunmaktadır. Halkın geçmişten kalma ve Osmanlı döneminde sürdürülen yaşantıları devam ediyordu. Mecliste, 8 avukat vardı. Bunlardan üçü faizci, biri büyük toprak sahibi ve aynı zamanda faizci, biri Ortodoks piskoposu, biri tüccar ve biri çiftçi idi... “Mecliste temsil edilen çıkarlar bu sayıca çok az olan ve köylünün sırtından geçinen, parazit grubun çıkarları idi” (Storrs, 1993: 69).

Storrs anılarında bu durumun nedenlerini de açıklar;

"Çoğumuzun unuttuğu bir husus vardır ki, İngiltere Kıbrıs'ı stratejik ve emperyalist amaçlarla almıştır... Adanın gelişmesi belki Osmanlı veya Yunan idaresinde olsaydı, daha kötü olacaktı ama yine de İngiltere'den beklenen seviyede olmamıştır. Bunun böyle oluşunda üç temel etken vardır. Başlangıçta kalıcı bir İngiliz idaresinin olmayışı, borç meselesi ve koyu Helen Milliyetçiliği... Kıbrıs 'işgal için ayrılmıştı' fakat zapt edilmemişti ve dolayısıyla... Osmanlı toprağı sayılıyordu... Adanın işgalinden dört yıl sonra, Mısır'ın da işgal edilmiş

olması, Süveyş Kanalı'nı kontrol eden bulunmaz bir üs sağlıyordu. Neticede Kıbrıs'ın önemi, düşünüldüğünden çok daha az olmuş ve dolayısıyla ada ihmal edilmiştir!" (Storrs 1993: 69-73)

İngiliz Sömürge döneminde Kıbrıs'ta bayındırlık politikaları, şehircilik gibi sosyal düzenlemeler konuşulurken, bu gerçekler bilinmelidir.

2.1. Yerel Yönetimler

İngiliz yönetiminin Osmanlı'dan devraldığı yönetim sisteminde, ada 6 kaza ve onlara bağlı 16 nahiyeye bölünmüştü. Kazaların başında birer kaymakam (İngiliz döneminde Komiser), nahiyelerin ise nahiyeye müdürleri bulunmaktaydı. Kendisi sömürge sekreteri yani vali yardımcısı olarak görev yapan Lukach, sömürge yönetiminin, Nahiyeye Müdürlüğü makamını yararlı bularak aynen koruduğunu yazmaktadır. "Türk İdaresi" sırasında, müdürlerin diğer görevleri yanında, belediye meclisi toplantılarına başkanlık etmek, kararları kaymakama bildirmek ve uygulamalarını takip etmekle görevlendirildikleri kaydedilmiştir (Lukach ve Jardin, 2007: 135) Bu söylemden, Osmanlı yönetimi esnasında da bazı belediyelerin var olduğu anlaşılmaktadır.

1913'e gelindiğinde, başlıca kasaba ve köylerde, belediye meclisleri veya komisyonları faaliyet halindedir. Akatu, Mağusa, Kalapanayot, Karava, Girne, Lapta, Larnaka, Lefke, Limasol, Omorfo, Lefkoşa, Yukarı Lefkara, Baf ve Poli'de belediye meclisleri vardır. İlkesel olarak halkoyu ile göreve gelen bu meclislere, liyakatlarından kuşku duyduğunda yüksek komiser müdahale edebilmektedir. Ancak bu yetki birkaç örnek dışında kullanılmamıştır.

1911 gelir-gider tablosu incelendiğinde, Kıbrıs'taki altı Kaza Belediyesi'nin gelirlerinin kendi kendini yönetmeye yetmediği ortaya çıkmaktadır (Lukach ve Jardin, 2007: 259-260). Anlaşılacağı üzere, merkezi yönetimin de yerel yönetimlere yardım etmeye niyeti bulunmamaktadır. Çok cüz'i birkaç katkı dışında, yerel yönetimlerin gelişmesi için önemli bir destek yapılmamıştır.

Bu durumun yarattığı sonucu görebilmek üzere, 1920 başlarındaki Lefke'yi anlatmak için, Harid Fedai'nin "Doğru Yol" gazetesindeki bir makaleden, güncelleştirdiği şu yazıyı okumak gerekir;

"Bir iki tepe geçtikten sonra Lefke, sabah sisleri içinde tüllere bürünmüş ve gerdan-i simine (gümüş gerdanına) iri mercanlar takarak yemyeşil yastığına ittika etmiş (yaslanmış) bir nazenin sabahat ve taravetiyle (güzellik ve tazeliği ile) arz-ı didar etti (göründü). Lefke'nin vasi (geniş) bahçeleri arasında görünen nim- beyaz (yarı beyaz) evler, insana bir güvercin kümesi oldukları zehabını (sanısını) veriyordu. Ötede beride semalara ser çeken (uzayan) servilerle çınarlar gelen misafirleri istikbal (karşılama) için hal-i kıyamda (ayakta) oldukları

görüliyordu. Bu kadar letafet-i mevkiiye (doğal güzelliğe) malik olan Lefke...’ Güzelliği ile ünlü kasabanın içerisine girildiğinde ise büyü bir anda bozuluyor. Muhabir bu sefer Lefke’ye girerken yazdıklarının tam tersini yazmak zorunda kalmış. Yine aynı yazarın kaleminden 1920 Lefkesi’nin içi şöyle anlatılıyor. ‘... Lefke Belediye İdaresi de halka teşkilat ve tertibatıyla rehberlik etmeye muaffak olamamıştır. Kasabalarının daha muntazam ve mamur olması için ya hiç düşünmemişler ya da düşündüklerini uygulamaya koyamamışlar... Lefke sokaklarında birkaç fener görülür. Fakat geceleri karanlık. Mahallelere henüz isim verilmemiş. Lefke’de ne bir lokanta ne de bir otel var. Bulunan hanların birkaçar odası bulunuyorsa da bunlarda yatak olmadığından geceleri yerde yatmağı göze alanlar kalabilir. Hanların ortasına yığılan gübrelerin rahatsız edici kokuları kasabanın sıhhati için büyük bir tehlike teşkil eder. Dükkanlarda olduğu kadar kahvehanelerde de temizliğin eseri görülüyor. Burada silmek ve süpürmek sanatı galiba malûm değildir... Lefke, her nevi mahsulden belediye namına bir yüzdalık alınsa ve iyi kullanılsa pek az bir zaman içinde Ada’nın en zengini olur. Özellikle ürünlerinin hiç birinin resmi vergisi (aşır-ı resmi) yoktur...’ (Fedai, 1998).

Bu yazıya bakıldığında belediyelerin vergi toplayamaması ve bakımsızlık gibi konuların çok güzel anlatıldığı görülmektedir.

2.2. Çevre ve Sağlık Politikaları

2.2.1. Çekirge Mücadelesi

Bilinen tarihinin başından beri, Kıbrıs’ın en başta gelen çevre sorunları arasında, adaya has bir çekirge türü olan *Stavronotus cruciatus* önemli rol oynamıştır. Lüzinyan döneminde dahi çekirge mücadelesi başlıca tarımsal korunma faaliyeti olarak göze çarpmaktadır. Sadece yönetim değil, Ortodoks kilisesinin de ruhani yöntemlerle ada tarımında bir felâket nedeni olan bu zararlı böceğe karşı mücadele etmek üzere çeşitli faaliyetler yürüttüğü bilinmektedir (Lukach ve Jardin, 2007: 208). Bütün Osmanlı döneminde de sürdürülen bu uğraşta en başarılı dönem, Vali Said Paşa döneminde yaşanmıştır (Orr, 2015: 147).

İngiliz Döneminde daha 1881 ve 1882 yıllarında çıkarılan iki yasa ile özel bir Çekirge Vergisi konularak, oluşturulan fon ile çekirgelere karşı mücadele sürdürülmüştür (Orr, 2015: 148). Osmanlı’dan kalan yöntemlerle aynen sürdürülen Çekirge Kampanyaları, 1884’ten itibaren sonuç vermiştir. 1881’den itibaren yapılan toplam masrafın 30.000 pound olduğu kaydedilmektedir (Lukach ve Jardin, 2007: 209). Ancak ne vergi ne de fon iptal edilmemiş, başka amaçlarla kullanılmasına devam edilmiştir.

2.2.2. Ormanları Geliştirme

İngiliz döneminin başından sonuna kadar her konuda olduğu gibi ağaçlandırma konusunda da kaynak sıkıntısı söylemi her zaman ön planda olmuştur. Albay Green, Kıbrıs orman müdürünün bizzat kendisine bütün bir yıl için, adanın ağaçlandırılması için ayrılan kaynağın, sadece 200 pound olduğunu söylediğini aktarır (Green, 1918: 106). Elde edebildiğimiz kaynaklardan yüksek komisere ayrılan bütçenin 1910 yılı için 3.700 pound olmasından çok da haksız olmadıkları görülmektedir.

Kıbrıs'ın bu kaynağı da 1907'de adayı ziyaret eden Winston Churchill'e borçlu olduğu görülmektedir. Sömürgeler Bakanlığı müsteşarının kendi gayreti ile yarattığı, 1908 yılı için ayrılan 5.000 poundluk fon, 1913'te 3.850 sterline düşmüş, bunun sadece 1.850 poundu, ağaçlandırma faaliyetine ayrılabilmiştir. Aynı dönemde orman yangınları ile mücadeleye ayrılan miktar, yıllık sadece 300 sterlin olabilmıştır (Lukach ve Jardine, 2007: 225).

2.2.3. Ulaştırma

1878'de adada araba trafiğine uygun tek yolun, Lefkoşa-Larnaka yolu olduğunu yukarıda kaydetmiştik. İlk otuz yıl içerisinde adadaki köy yolları 1900'de çıkarılan Köy Yolları Yasası ile 1000 millik köy yolları bizzat köylülere yaptırılmış, 760 mil de mıcırla kaplı anayol yapılmıştır (Lukach ve Jardine, 2015: 227). Bu dönem içinde, Mağusa ile Omorfo arasında, işletmeye sokulan, başlangıçta, 14.000 poundluk yıllık masrafa karşılık, elde edilecek 18.000 pound yıllık gelirle kredinin karşılanacağı varsayılmıştır (Orr, 2015: 160). Ancak bu hesap doğru çıkmayınca, demiryolunun kredi borçları, Çekirge Fonu'ndan karşılanmıştır (1898/7 numaralı yasa akt. Lukach ve Jardine, 2007: 155).

İngilizler, yıllar sonra 1903 ile 1906 arasında Mağusa limanının dibini tarayıp temizleyerek, yeniden gerçek bir liman haline getirmişlerdir. 1899 Sömürge Kredileri Yasası uyarınca edinilen 126.600 pound kredi ile Mağusa Limanı, Son&Mathews şirketi tarafından ıslah edilerek askeri amaçlarla da kullanılabilir hale getirilmiştir (Orr, 2015: 159; Green, 2015: 119). Aynı yöntemle Lârnaka limanına 27.000 bin pound masraf edilerek, yeni bir iskele ile takviye edilmiştir (Lukach ve Jardine, 2007: 229).

2.2.4. Sulama

Kıbrıs'ta Lüzinyan döneminden beri sulu tarla tarımı yapılmakla beraber, ıslah edilmemiş sulama kanalları, göller ve bataklıklar dolayısıyla, ada çok eski zamanlardan beri, bir sıtma yatağı olarak bilinmekteydi (Braudel, 1994: 79). İngiliz döneminde, 1884'te başlayan

ıslah çalışmaları, 1896'da sağlanan 60.000 poundluk kredi ile işlerlik kazanmıştır. Bunun 50.000 poundluk kısmının ayrıldığı Mesarya Projesi, 1901 yılında bitirilmiştir (Lukach ve Jardine, 2007: 232). Dört adet baraj yapılmış, bu çerçevede daha ilk genel validen itibaren, Avustralya'dan getirilen okaliptüs ağaçlarının yaygın ekimi ile bataklıklar büyük oranda kurutulmuştur (Green, 2015: 96).

2.2.5. Sağlık Yönetimi Ve Hastaneler

İngiliz Yüksek Komiserinin Özel Sekreteri unvanı ile adada yüksek düzeyde bir görev yürüten (aynı zamanda Kavanin Meclisi üyesidir) Sir Harry Lukach'ın kaleme aldığı "The Handbook of Cyprus" isimli çalışmadan öğrendiğimize göre, 1913 yılında adada 6 adet hastane bulunmaktadır. Lefkoşa, Mağusa, Lârnaka, Limasol, Girne ve Baf'ta yer alan bu hastanelerden, devlet hastanesi niteliğinde olan sadece Lefkoşa hastanesiydi. O tarihte, Lârnaka'daki hastane özel şahısların bağışları ile yapılmış ve işletilmiştir. Limasol, Girne ve Baf Hastaneleri, belediyeye bağlı birer kurumdu. Mağusa Hastanesi, devlet ve belediyenin yönetiminde bulunmaktaydı. Girne'de özel sektöre ait bir de özel Doğum Hastanesi faaliyet halinde idi.

Bunlara ek olarak, özel alan hastanesi olarak, Lefkoşa'da Kilise ve Evkaf'ın birlikte finanse ettikleri bir Cüzzam Çiftliği (Beratlı. 2012), devlete ait bir Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi ve bir de devlet laboratuvarı bulunmaktaydı. Çevre ülkelerdeki veba ve kolera salgınlarına karşı, Lârnaka'da bir Karantina Hastanesi bulunmaktaydı. (Lukach ve Jardine, 2007: 241-243).

Sonuç

Avrupalılar, Kolonyalizm söz konusu olduğu zaman, kolonilerine "uygarlık" götürdüklerini ileri sürerler. Kendi yöneticilerinin kalemlerinden ele aldığımız Kıbrıs örneği sanki de bu tezi çürütmek için plânlanıp, uygulanmıştır.

Görüldüğü üzere ne kentsel politikalar bağlamında, ne çevre politikaları, ne de sağlık politikalarında sömürge yönetiminin Kıbrıs'a bahsettiği önemli bir katkı bulunmamaktadır. Kentsel politikalar açısından, Britanya döneminde Kıbrıs'ta ele alınabilecek ciddi bir politika izlenmemiştir. Önceden ileri sürülenin çok gerisinde kalan yatırımlar da ada halkının vergileri ile geri ödemesini yaptığı kredilerle, kendi şirketlerine yaptırılmıştır.

İngiliz yönetiminin başından nerede ise sonuna kadar, adadaki "fakr-ü zaruretin" nedeni olarak gösterilen Osmanlı ile İngiltere arasındaki 1878 Konvansiyonu'na gönderme yapılarak, Kıbrıs Halkı'ndan toplanan yıllık 92.800 sterlin haraç vergisi ise görüldüğü gibi son tahlilde İstanbul ya da Ankara'daki değil; Londra'daki Maliye Bakanlığı kasalarına gitmiştir. Bu

bakımdan sömürge yönetimi yalnız Bâb-ı Âli'yi değil, 1925'ten sonra kendi vatandaşları olması lâzım gelen Kıbrıslıları da sistematik biçimde aldatmıştır. 1855'te Osmanlı devletinin İngiltere ve Fransa'nın kefaleti ile aldığı borç, %3,5 faizle 3.815.200 sterlidir. 31 Mart 1912 tarihi itibarı ile sadece Kıbrıs'ın yaptığı geri ödemenin toplamı ise 3.069.139 sterlidir (Lukach ve Jardin. 2007: 154-155). Daha 1912'de neredeyse borcun tamamı sadece Kıbrıs halkına ödettirilmiştir. Oysa 1927'de bile İngiliz Maliyesi, verginin kaldırılmasının lâfını bile ettirmemekteydi. Nedenleri, Vali Sir Storrs'un ağızından metin içinde anlatılmıştır.

Bu çalışmada dikkati çeken bir başka önemli nokta ise haraç konusunda, Kavanin Meclisi'nin Türk üyelerinin, "Borcumuzdur, ödeyeceğiz" tavrı içine girebilmeleri, kendilerini Britanya değil, Osmanlı vatandaşı olarak algıladıklarını doğrulamalarıdır. Çalışmamızın konusu olmadığı için burada ele almadığımız Kıbrıslı Rumlar'ın Yunanistan ile birleşme ülküsü ile taban tabana zıt olan bu politik duruşa dikkat çekilmelidir.

Kaynakça

Basılı Eserler

- Beratlı, Nazım (2012) Kıbrıs Miskinhanesi (Lefkoşa: Khora Yayınları)
- Braudel, Fernand. (1994) II Phillip Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, c.1.çev. M.A. Kılıçbay . (İstanbul: İmge Yayınları)
- Gazioğlu, Ahmet (1996). ENOSİS Çemberinde Türkler (Lefkoşa: CYREP Yayınları)
- Green, O.A. (2015) Kıbrıs. çeviren Ali Çakıroğlu. (Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları)
- Hill, George (2010) Kıbrıs Tarihi C.4, 1952. Çev. Nazım Can Serbest. (İstanbul: İş Bankası Yay.)
- Lukach, Harry C. – Jardine (1913).Douglas James The Handbook of Cyprus. (London: Edward Stanford Ltd.) Türkçe sürümü: Kıbrıs'ın El Kitabı. (2007) Çev. Ali Çakıroğlu. (Lefkoşa: Galeri Kültür Yay.)
- Orr, C.W.J. (2013) İngiliz Egemenliği Altında Kıbrıs 1918. Çev. Ali Çakıroğlu. (Lefkoşa: Galeri Kültür Yay.)
- Storrs, Ronald (1993). Anılar. Çev. Taçgay Debeş . (Lefkoşa: Mez-Koop Yayınları)

Gazete Yazıları

Fedai, Harid. 1920'lerde Lefke. Kıbrıs Gazetesi. 2 ve 9 Mart, 1998.

Websitesi

<http://www.cyprussecurity.com/lefkecevreeu/CMC/CMCGercegi.html>

UNEXPECTED URBAN, ENVIRONMENTAL AND HEALTH POLICIES IN CYPRUS DURING THE BRITISH PERIOD

Abstract

The urban and environment policies which had been applied in Cyprus, during the British period, have been discussed. It is very clear that financial sources, which were consumed by the island, were significantly less than expected during all of the period. The investments which had been done for better conditions for the country and the population, implemented with the credits from the banks of Britain which would be paid back by the people with new taxes. In this article it is tried to find out the reasons of the undevelopment which is mentioned above, from some documents, which were written by the British rulers themselves, about the first thirty years of the British Administration. For very long years, British rulers of the island used to blame the Tribute (Haraç) which had to be paid to Ottoman Empire, according to the 1874 Convention. It was claimed that Cyprus didn't have enough sources for investments which were needed, because % 30 of the incomes should be paid to Turkey. The Porte hadn't got even a penny from the Cyprus Tribute, in fact. Although British administration had collected this found from the people of Cyprus, instead for paying back to Turkey it had gone to Central Bank of England as the "Share of the Debt of Ottoman Empire 1855". It was gathered not for Turkey. Cyprus was an unique sample, that had paid some of the Ottoman Debts, among all of the other Ottoman countries, except Turkey.

Keywords: Cyprus, Tribute, Debts, Taxes, Britain.